ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОЦІНЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SOCIAL SECURITY OF THE POPULATION

Важливим є оцінювання ефективності соціального забезпечення держави. Проте на меті розвитку соціальної політики держави є вдосконалення соціального забезпечення. Слід врахувати те, що зміни наявного доходу домогосподарств впливають на поведінку домогосподарств, включаючи інвестиції в охорону здоров'я, освіту, добробут дитини, життєдіяльність і виробничу діяльність. Нині соціально важливе значення систем соціального забезпечення для суспільства загально визнане. Соціальне забезпечення може бути визначене як будь-яка програма соціального захисту, встановлена законодавством або будь-яким іншим обов'язковим механізмом, який забезпечує особам певний рівень доходу, коли вони стикаються з непередбачуваними можливостями старості, виживання, непрацездатності, втрати працездатності, безробіття чи виховання дітей. Воно також може запропонувати доступ до лікувальної або профілактичної медичної допомоги. Однак менша однастайність щодо економічного значення систем соціального забезпечення. Незважаючи на те, що системи соціального забезпечення слід розуміти як продуктивний фактор економічного розвитку, – це погляд, який набуває все більшої популярності. У статті запропоновано й обґрунтовано методологію оцінювання рівня соціального забезпечення. Так, авторкою здійснено побудову поетапної оцінки рівня соціального забезпечення шляхом розрахунку двадцяти п'яти показників. Показники різносторонньо охоплюють соціальну сферу. Побудова системи показників здійснювалася авторкою з урахуванням заохочувальної функції соціального ризику. Ефекти, переваги й віддача від соціального захисту можуть бути вищими, якщо його впроваджувати разом із додатковою політикою, такою як поліпшення охоплення здоров'ям та освітою та якості, підвищення санітарних умов та інфраструктури, сприяння економічній продуктивності, формальному ринку праці й індустріалізації, інноваціям і технічним змінам. Підхід до планування розвитку – це посилення міжгалузевих впливів і багатовимірного впливу в Україні в розрізі соціального забезпечення.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальне забезпечення, соціальний захист, рівень соціального забезпечення.

The main goal of the social policy of the modern state is to ensure a high level of social security

of citizens. The implementation of tasks arising from this goal is carried out through the social security system. Its main function is to guarantee social security (in terms of a fixed level and living conditions) through measures aimed, inter alia, at reducing and compensating for the consequences of social risk (events that lead to loss of income or its reduction). According to international standards and recommendations, social security is considered one of the social rights of everyone. It is important to assess the effectiveness of state social security. However, the goal of developing the social policy of the state is to improve social security. It should be borne in mind that changes in disposable household income affect household behavior, including investment in health, education, child welfare, livelihoods and productive activities. Now the socially important importance of social security systems for society is widely recognized. Social security can be defined as any social protection program established by law or any other mandatory mechanism that provides individuals with a certain level of income when they face unforeseen opportunities for old age, survival, incapacity for work, disability, unemployment or upbringing children. It may also offer access to medical or preventive care. However, there is less unanimity about the economic importance of social security systems. Despite the fact that social security systems should be understood as a productive factor in economic development – this is a view that is becoming increasingly popular. The article proposes and substantiates the methodology for assessing the level of social security. Thus, the author constructed a step-by-step calculation of the level of social security by calculating twenty-five indicators. Indicators cover the social sphere in various ways. The construction of the system of indicators was carried out by the author taking into account the stimulating function of social risk. The effects, benefits and benefits of social protection can be enhanced if implemented in conjunction with complementary policies such as improving health and education coverage and quality, improving sanitation and infrastructure, promoting economic productivity and the formal labor market, and promoting industrialization, innovation, and technical changes. The approach to development planning is to strengthen cross-sectoral interventions and strengthen multidimensional impact in Ukraine in terms of social security.

Key words: social risk, social security, social protection, level of social security.

УДК 351.84
DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.20.4>

Білик О.І.

к. екон. наук,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні соціально-економічні перетворення є джерелом викликів і проблем для систем соціального забезпечення, що спричиняє – навіть у деяких високорозвинених країнах – зміщення «центру ваги» діяльності, пов'язаної із захистом умов життя, в бік техніки забезпечення, що фінансується централізо-

вано з державного бюджету. Однак у часи економічної кризи таке рішення доступне лише небагатьом. У бідніших країнах, щоб врятувати ситуацію, ми маємо справу зі зростаючою спокусою комерціалізації сфери соціального забезпечення, щоб звільнити бюджет і забезпечити хоча б мінімальні можливості його функціонування, що зазвичай відбувається

коштом поточних і потенційних бенефіціарів і ставить під сумнів ефективність системи з боку захисту, яка розглядається як оптимальні умови життя. Тому актуалізується питання оцінення рівня соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед науковців, які досліджували суть соціального ризику, можна відзначити праці А. Вілдавскі, Е. Гідденса, К. Дейка, М. Дугласа, Е. Лібанової, Н. Лумана, В. Надраги, О. Новікової, У. Садової, Л. Семів, П. Словіка, Н. Романюка, М. Фуко й інших. Дослідженням проблеми якості життя населення займалися такі відомі науковці, як О. Власюк, А. Колота, С. Корецька, Е. Лібанова, М. Татаревська, Р. Теслюк, Ф. Узунов, І. Швець та інші. Проте не досить розкритим залишається питання побудови методології визначення рівня соціального забезпечення.

Мета дослідження. Визначити й обґрунтувати методологію оцінення рівня соціального забезпечення за допомогою розрахунку системи показників.

Виклад основного матеріалу. За умови дослідження сфери соціального захисту необхідно обрати базові показники, що характеризують його ефективність. І одним із таких базових показників як показник процвітання суспільства є валовий внутрішній продукт. Валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) – це центральна кількість, яка вказує загальну вартість усіх товарів (товарів і послуг), вироблених протягом періоду в межах національних кордонів економіки. ВВП визначається за трьома аспектами: джерелом, розподілом і використанням. З моменту свого запровадження ВВП став домінівним показником вимірювання макроекономічного багатства. Економічне зростання чи криза насамперед вимірюється цим показником. Окрім того, визначення рівня ефективності соціального захисту є поняттям суб'єктивним і залежить від багатьох факторів. Переваги для комплексного оцінювання соціального забезпечення подвійні:

I. Комплексне оцінювання може виміряти додаткові переваги синергії та викласти складні компроміси в поєднанні декількох ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення.

II. Комплексне оцінювання охоплює весь спектр переваг, уникаючи недооцінки, пов'язаної з випробуваннями щодо одного сектора / одного результату.

Таким чином, оскільки соціальне забезпечення – це система взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на виконання завдань соціальної політики держави, необхідне розроблення системи оцінювання її ефективності.

Типи використовуваних натеper індикаторів сильно фокусуються на вимірюванні кількості на вхідному й вихідному рівнях. Це відбувається шляхом орієнтованих на результати показників, які б відбивали результати й наслідки соціального захисту й вимірювали якість соціального захисту.

Хоча вибір показників не стільки політичний, скільки технічний, є складні обмеження даних, які впливають на обрані типи індикаторів, і це частково пояснює дисбаланс показників щодо кількісних входів і результатів.

Існує обмежена порівняльність і сумісність із боку показників соціального захисту, якими користуються різні установи.

Проте на практиці існує велика кількість показників оцінення ефективності соціальної політики, умовно можна їх розподілити на кількісні та якісні.

Слід врахувати й той факт, що необхідно побудувати інтегральне оцінення соціального забезпечення держави, регіону, області. Нами пропонується врахування 25 показників, які якнайширше можуть схарактеризувати рівень соціального забезпечення.

У випадках надзвичайної складності проблеми, її новизни, недостатності наявної інформації, неможливості математичної формалізації процесу розв'язання доводиться звертатися до рекомендацій компетентних фахівців, які прекрасно знають проблему, – до експертів. Їхнє розв'язання задачі, аргументація, формування кількісних оцінок, обробка останніх формальними методами дістали назву методу експертних оцінок. Для дослідження таких багатокритеріальних процесів на практиці використовуються методи ранжування. Оскільки йдеться про два типи показників – розрахункові й оцінні, то встановимо, що розрахункові є такими, розрахунок яких можливий за відповідними математичними формулами, проте оцінні показники характеризуються такими параметрами:

- так (є в наявності, завжди, в повному обсязі) – 4;
- зазвичай (в основному, досить повно) – 3;
- рідко (в окремих випадках) – 2;
- ні (ніколи, ні в яких випадках) – 1.

Урахувавши думки експертів, встановлюємо ранги для показників (табл. 1).

З метою встановлення значень виокремлених показників використаємо метод вагових показників локальних критеріїв. Використаємо метод індивідуального підходу до розрахунку вагових коефіцієнтів локальних критеріїв, що входять до складу інтегральних критеріїв, використовуваних для порівняльної оцінки альтернативних варіантів, їх ранжування.

Таблиця 1

Проранжовані дані

Ранг		Показник	Значення							
1	I ₃	Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення	Рівно 100%	100–80%	80–50%	Менше ніж 50%				
2	I ₆	Показник зайнятості	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
3	I ₉	Показник співвідношення зайнятого населення до незайнятого населення	Менше ніж 2	Рівно 2–3	Рівно 3–5	Понад 5				
4	I ₅	Коефіцієнт заміщення доходів	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
5	I ₂₃	Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої	Понад 50%	33–50%	33%	Менше ніж 33%				
6	I ₁₉	Рівень освіченості громадян	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
7	I ₁	Показник частки витрат на соціальний захист населення	Менше ніж 18%	Від 24 до 18%	Рівно 24%	Понад 24%				
8	I ₁₅	Рівень задоволеності якістю медичних послуг у країні	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
9	I ₁₀	Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
10	I ₄	Коефіцієнт Джині	Рівно 100%	100–80%	80–50%	Менше ніж 50%				
11	I ₂₄	Середня тривалість життя	Менше ніж 70 pp.	70–75 pp.	75–85 pp.	Понад 85 p.				
12	I ₇	Рівень інформативності	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
13	I ₁₂	Доступність до соціальних послуг і легкість в отриманні матеріального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
14	I ₁₈	Рівень грамотності громадян	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
15	I ₁₁	Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
16	I ₁₆	Рівень задоволеності інфраструктурою країни	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
17	I ₁₇	Рівень задоволеності якістю початкової освіти	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
18	I ₂₁	Рівень відчуття соціальної безпеки громадян	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
19	I ₁₃	Показник участі громадськості у формуванні змін у соціальному забезпеченні	Менше ніж 50%	Рівно 50–85%	Рівно 65–85%	Рівно 85%				
20	I ₂₀	Рівень задоволеності виконання вимог із безпеки праці	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
21	I ₂₂	Коефіцієнт старіння населення	Понад 20%	10–20%	7–10%	Менше ніж 7%				
22	I ₁₄	Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпеченні	Менше ніж 35%	Рівно 35–45%	Рівно 45–50%	Рівно 50%				
23	I ₈	Показник сприйняття корупції	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
24	I ₂₅	Рівень соціальної інклюзії	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				
25	I ₂	Показник соціальної мобільності	Менше ніж 50%	80–50%	100–80%	Рівно 100%				

Проте в дослідженні спостерігається чотири можливих варіанти значень виділених індексів. З цією метою відповідно до визначення критеріїв знайдемо найменше значення показника шляхом ділення максимального значення на 4. Визначивши «крайні» значення показника (максимальний і мінімальний), наступні значення виділятимемо як різницю між максимальним і мінімальним значенням (визначимо достатній рівень) і через різницю між достатнім і критичним рівнем, значенням низького рівня показника.

Під час оцінювання рівня ефективності соціального забезпечення використано два види показників – це розрахункові, обчислення яких базується на статистичних показниках, та оцінні показники, які базуються на формі опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення. Тобто розрахункові показники не будуть залежати від суб'єктивізму опитуваних, тоді як оцінні показники будуть виражати

міру задоволеністю відповідно до конкретного показника. Цей розрахунок може бути застосований як для різних територіальних одиниць, так для різних соціальних верств населення.

Безліч значень сукупності вибраних показників характеризує безліч станів, в яких може перебувати розглянутий суб'єкт. Не завжди легко встановити, які із цих станів можливо визнати фінансово стійкими і якою мірою ці стани стійкі. За допомогою методики формування рейтингів із безлічі станів суб'єкта виділяються класи досить близьких один до одного станів, за яких відносини між суб'єктом і його партнерами допускають певний рівень довіри. У ці класи включаються також оцінка тенденцій очікуваної зміни стану суб'єкта, оцінка впливу майбутніх змін на відносини суб'єкта з партнерами. Виділені класи (кластери) стану суб'єкта є основою для створення шкали рейтингу. Шкала, за якою дається оцінка стану суб'єкта, – шкала рейтингу. Таким

Таблиця 2

Оцінка рівня ефективності соціального забезпечення

Назва	Сума балів	Рівень	Характеристика
Еталонний рівень ефективності AA	100–90	ВИСОКИЙ РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ	Соціальне забезпечення найефективніше. Це ідеальна система соціального забезпечення, здатна протистояти впливу зовнішнього середовища, громадяни й уряд є у взаємній узгодженості. Система соціального захисту характеризується високою здатністю своєчасно й повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності й позитивні перспективи в довгостроковому періоді.
Відмінний рівень ефективності A	90–85		Ефективність соціального забезпечення перебуває на високому рівні. Заміщення доходів, рівень соціальної інклюзії високі, характеризуються високою здатністю своєчасно й повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності й позитивні перспективи в довгостроковому періоді. Система соціального забезпечення більш піддається впливу проявам зовнішніх ризиків, хоча досить швидко може цей вплив мінімізувати.
Достатня надійність BB+	85–70	ДОСТАТНИЙ РІВЕНЬ НАДІЙНОСТІ	Ефективність соціального захисту достатня, характеризується достатньою здатністю своєчасно й повністю виконувати зобов'язання перед громадянами. Має достатній рівень стабільності й позитивні перспективи в короткостроковому періоді, проте більше піддається впливам прояву зовнішніх ризиків, а боротьба з наслідками їхнього прояву має тривалий характер, вимагаючи більш конструктивних змін у соціальній політиці.
Припустима ефективність BB	70–50		Ефективність системи соціального забезпечення знаходиться на середньому рівні, характеризується припустимою здатністю своєчасно й повністю виконувати короткострокові зобов'язання перед громадянами, але уразлива до перепадів характеристик зовнішнього середовища, відбувається середній рівень безробіття та тінізації в країні, містить елементи, здатні ослабити систему в майбутньому. Має прийнятний рівень стабільності.
Низький рівень надійності B	50–30	НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ НАДІЙНОСТІ	Ефективність низька. Характеризується здатністю виконувати поточні зобов'язання перед громадянами в незначному обсязі й невчасно. Спостерігається соціальна, економічна й політична деструкція. Сильні прояви зовнішніх і внутрішніх ризиків, які мають характер руйнування системи загалом.
Ненадійність C	Нижче 30		Система соціального забезпечення відсутня. Немає вираженої соціальної політики, рівень соціального захисту низький.

чином, рейтингова шкала є впорядкованим перерахування можливих груп оцінок фінансових і виробничих станів суб'єкта. Кожен із цих станів залежить від цілого ряду показників його власної діяльності, від стану відносин із партнерами й конкурентами, від навколишнього економічного середовища в країні й у світовому господарстві. Модель рейтингової шкали – це модель латентної структури для багатотомних відповідей на набір тестових елементів (табл. 2).

На стан розглянутого суб'єкта впливають також важко формалізовані параметри, наприклад, якість управлінського персоналу, рівень його підготовки, орієнтація на досягнення результату, виконання місії підприємства (якщо сама місія взагалі сформульована) й так далі. Рейтингова шкала, як правило, обмежується не дуже великою, зручною для користувача кількістю станів (класів), в яких проводиться деталізація за дрібнішими рівнями, а також вказуються очікувані тенденції зміни тих чи інших сторін діяльності рейтингового суб'єкта на перспективу.

Специфічні потреби в соціальному захисті можна поділити на три категорії, серед яких потреба в заміщенні доходів, потреба в підтримці доходу або інші соціальні заходи (інклюзія), потреба в допомозі до моменту відновлення працездатності чи влаштування на роботу. Ступінь залежності соціального захисту від фінансового забезпечення напряду залежить від зайнятого населення, для якого своєю чергою необхідний соціальний захист від соціальних ризиків шляхом підтримування материнства й дитинства, захисту від безробіття, в період тимчасової втрати працездатності, а також у розрізі якісного медичного обслуговування.

Як визначено Міжнародною асоціацією соціального забезпечення, соціальне забезпечення може містити програми соціального страхування, програми соціальної допомоги, універсальні програми, схеми взаємної вигоди, національні провідні фонди й інші механізми, включаючи ринкові підходи, які відповідно до національного законодавства або практики є частиною системи соціального забезпечення країни.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Сучасні світові тенденції розвитку держав вимагають постійного пошуку ідей щодо утримання конкурентних позицій на міжнародних ринках, а саме стимулювання інноваційної діяльності. Для забезпечення покращення економіко-соціального

стану України та його стабільного розвитку в довготерміновому періоді слід створити сприятливі умови для інноваційної діяльності. Проте в умовах політичної дестабілізації напрями пошуку нових рушійних сил повинні стосуватися не лише забезпечення економічного прогресу країни, але й створення умов соціального розвитку держави. Таким чином, забезпечення умов сталого розвитку України вимагає використання системного підходу з метою мінімізації негативних чинників у всіх сферах держави. Зараз соціально важливе значення систем соціального забезпечення для суспільства загальноновизнане. Однак менша однастайність щодо економічного значення систем соціального забезпечення. Незважаючи на те, що системи соціального забезпечення слід розуміти як продуктивний фактор економічного розвитку, – це погляд, який набуває все більшої популярності. Саме пошук та обґрунтування нових моделей соціального забезпечення є подальшим науковим напрямом дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 36.
2. Косова Т.Д., Басанцов І.В. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 26–32.
3. Михайловська І.М. Неліпович О.В. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 4. С. 255–260.
4. Bonilla Garcia A. Social Protection. A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development. Geneva : International Labour Office, 2003. 57 p.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Держкомстат України, 2010. 496 с.
6. Beck U. World at Risk. Cambridge : Polity Press, 2010. 310 p.
7. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford : Calif. Stanford University Press, 1991. 205 p.
8. Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa 2016. FAO : офіційний сайт. <http://www.fao.org/3/a-i5386e.pdf>.
9. Khondker B.H. Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy. *International Development*. 2014. Issue No. 17. P. 56.